

DAGENS FRÅGOR

Den 1 febr. 1945.

Kring remissdebatten. 1945 års riksdag har samlats under ett intresse från allmänhetens sida, som tyder på att de inrikespolitiska frågorna — med vilka ju riksdagen mest sysslar — tilldraga sig stigande uppmärksamhet.

Intresset gäller dock icke de budgetära frågorna i inskränkt mening, ty den riksstat, som finansminister Wigforss presenterade riksdagen, var till största delen en på vissa hypoteser upphängd skiss, som skall närmare fyllas ut när våren kommer och sikten över det utrikes- och handelspolitiska läget klarnat. Ingen kan klandra finansministern för denna försiktighet. Just nu äro hållpunkterna för att bedöma det nya budgetårets utsikter de allra osäkraste. Möjligen kan det med fog invändas, att detta uppskov med det slutliga ställningstagandet inte ger riksdagen den behövliga realistiska tavlan om det finansiella allvarsläge, som vi måste råka in i, om kriget och avspärrningen fortgå längre än till 1 oktober i år. Anslagsbehandlingen i riksdagen i vinter och vår kan nu komma att försiggå i en lättfärdig känsla för optimism, som sedan kan visa sig helt ogrundad. Och vår svenska riksdags budgetbehandling tillåter inte några »Wiedererwägungen», någon omprövning av tidigare fattade beslut; det kan undras om något parlament på jorden föreskriver vid en och samma riksdag en sådan sakrosant helgd åt varje en gång fattat riksdagsbeslut som det svenska.

Remissdebatten kom, som man långt i förväg kunde vänta, att ge en plattform för kommunisterna som de hittills aldrig haft. På sätt och vis ha de blivit vårt allra sista vågmästareparti. (Som det första vågmästarepartiet kan anges »intelligensen», d. v. s. stadsrepresentanterna i andra kammaren, som under 1870- och 80-talen balanserade första kammarens konservativa mot andra kammarens lantmannaparti; som det andra det sistnämnda partiet, som från slutet av 1800-talet skötte vågen i kampen mellan första kammaren och andra kammarens vänster; som det tredje det gamla liberala partiet, under den tid från 1910-talet då varken högern eller socialdemokraterna hade majoritet; och som det fjärde bondeförbundet från 1933, då Axel Pehrsson-Bramstorp övertog befälet i partiet, avlösande C. G. Ekman som mannen med tummen och manövrerande tills socialdemokraterna erövrade majoriteten i bägge kamrarna.) Naturligtvis ha kommunisterna inte fått den geometriska vågmästareställningen. Men just för ögonblicket påverka de starkt socialdemokraterna i ekonomiska och sociala frågor, sannolikt också i viss grad i utrikespolitiska. Man behöver blott tänka på arbetsmarknaden, där Wigforss' lönestoppspolitik plötsligt övergivits och de bägge arbetarpartierna lika plötsligt funnit varandra i ett quand-même-försvar för de lönerörelser, som

det ena av partierna — socialdemokraterna — ännu så sent som i valrörelsen ängsligt och bevekande varnade arbetarna för. Och det behövs blott en flyktig blick på årets strida motionsflod för att vem som helst skall bli varse den intensiva konkurrensen mellan socialdemokraterna och kommunisterna just nu, trots att kriget ännu ej slutat och trots att de närmaste åren oundvikligen komma att dras med de största statsfinansiella besvär.

Andra kammarens kommunistledare, hr Hagberg i Luleå, röntede också en publik uppmärksamhet som aldrig tillföre. Statsrådsbänken, som rymmer blott 12 platser medan regeringen f. n. har 16 ledamöter, kunde inte ge plats för alla av dem; så många statsråd på en gång ses annars blott vid riksdagens högtidliga öppnande i rikssalen. Och dagen till ära visade sig hr Hagberg i sällsynt god form, när han läste upp sitt på förhand skrivna långa anförande. Några mindervärdeskomplex hade han inte, han tillstod det gärna själv. Han ville störta samlingsregeringen; under alla förhållanden borde hrr Günther och Möller gå. Och framför allt undvek han att alltför hårdhänt stöta hr Wigforss för pannan.

Det skulle dock vara alldeles felaktigt att tro att det var respekten eller på sina håll tilläventyrs fruktan för kommunisterna, som gjorde hr Hagbergs i Luleå inlägg till det stora publiknumret. Det var mest rena rama nyfikenheten som skaffade honom de många intresserat lyssnande åhörarna. Man ville få besked om vilken roll som kommunisterna tänkte tilldela sig själva. Sedan deras aktuella taktik nu och under den närmaste tidens debatter klargjorts, få de nog på nytt finna sig i att betraktas såsom representanter för en demagogisk ytterlighetsrörelse med belastande utländska relationer. De två övriga kommunisttalarna i andrakammardebatten — bägge jungfrutalare — gjorde ingen furore utan lämnade kammaren likgiltig. Och hr Hagbergs eget anförande kunde inte lägga många tum till hans längd annat än som taktiker — ty taktik är ett arv från Lenin och Stalin, som kommunisterna vårda lidelsefullt, och så länge taktiken är deras A och O, kunna de aldrig ens som radikaler väcka något fullständigt förtroende — som demokrater te de sig således som typiska anpasslingar.

Annars var remissdebatten i exempellös grad ekonomernas och särskilt nationalekonomernas dag. Utom hr Wigforss gjorde professorerna Myrdal, Ohlin och Bagge stora inlägg, vid sidan av många värdefulla anföranden från praktikens män. Hr Wigforss' många vittsvävande, typotetiska uttalanden ökade knappast klarheten över vägen. Lönestoppspolitikerna uppgavs dock officiellt, åtminstone i 1942 års första edition, trots många antiinflationistiska bedyranden. I princip skulle löneökningarna få begränsas till de sämst ställda. Redan definitionen av detta begrepp vållade dock finansministern dialektiska besvär, men viktigare är att regeringen torde sakna makt att få sin inskränkande begreppsbestämning respekterad på arbetarsidan, där LO uppenbarligen förlorat greppet. Förbindelsen åt kommunisterna upprätthölls under remissdebattsdagarna av hr Myrdal, som nu tycks ha övervunnit en del antiakademisk misstro mot sig som praktisk politiker och alltmer börjar framträda som den unga, radi-

kala socialdemokratiska generationens framtidsman. Handelsminister Ohlin gjorde, liksom kommunikationsminister Domö, inlägg från statsrådsbänken, som uppvisade de olika nyanseringarna inom regeringen i ekonomiska ting. Det starka intrycket av hr Ohlins långa polemik mot hr Myrdal fördunstade dock snart när hr Ohlin i en kommuniké till pressen lät göra veterligt att hans anförande rätteligen inte finge tolkas som om han förfäktat andra meningar än hr Wigforss i de aktuella frågorna. Hans debatt med hr Myrdal skulle alltså blott ha varit ett sällsamt akademiskt intermezzo. Efter kommunikén är det förlätligt om de intresserade blivit konfunderade och inte riktigt veta, vad de skola tro om den nye folkpartiledaren.

Till det töckenhöljda i dagens politiska läge hör också den inställning, som de gamla realistiska socialdemokraterna av typ kommunalpamp inta till allt det nya, som hr Wigforss och den yngre falangen nu rulla fram i digra efterkrigsprogram och motioner. Dessa väderbitna jordbundna praktici ha inte låtit mycket höra av sig i dessa sammanhang. De ha inte protesterat och troligen komma de inte att vägra i vändningarna vid voteringarna. Men är deras hjärta och förstånd med på de nya noterna? Tro de i sin innersta själ på att samhället utan allvarliga efterverkningar kan stå ut med de häftiga kurer, som nu ordineras? Inte heller remissdebatten gav någon upplysning i dessa stycken. Det hördes ingenting från dessa djupa led och alltså inte heller några trosvissa röster; den ekonomiska debatten var efter vanligheten monopoliserad åt de professionella teoretiserande samhällsförbättrarna. Men från ett annat håll kom det en orädd men bestämd varning. Det var den alltid självständige professor Lundstedt, som trädde upp och utvecklade riskerna för att det enskilda initiativet skulle gå förlorat i det socialistiska samhället och därmed allt det värdeskapande, som hittills presterats tack vare individuell företagarlust och äganderätt. Hr Lundstedt intar inte den ställningen inom sitt parti, att hans inlägg bör tillmätas någon betydelse i politisk mening; han talade helt visst som alltid utan kontakt med andra. Men hans argument ha därför inte mindre styrka. Det vore otänkbart att han skulle sakna ärliga meningsfränder, som tänka själva och därför tvivla. Att tvivla på den ekonomiska utvecklingens oförtydbara erfarenheter betraktas dock inom socialdemokratien som ett majestätsbrott, och hr Lundstedt har fått löpa gatlopp i partiets press. Ungdomsförbundets tidskrift »Frihet» är den sista i raden att vilja tolerera tankens frihet. Den hoppas »i varje fall» att »Uppsalakretsens valmän innan nästa val säger: Flyg, fula fluga!» Denna kättarprocess, belysande nog för tidens tecken, rimmar ganska illa med det försvar för »friheten från band», som Tidens nye redaktör, prof. Myrdal, presterar i sin programmatiska installationsartikel. »Vi är alla människor som vägrar att svära på fasta dogmer men som genom diskussion vill resonera oss fram till klarhet», heter det där med mycken skönmålning av partiet, vars medlemmar veterligen aldrig fronderat eller vågar frondera i sociala frågor.

Det säges i arbetarrörelsens efterkrigsprogram och det har betygats av bl. a. hr Wigforss, att socialdemokraterna ämna tillåta att enskilt

näringsliv, givetvis dock starkt kontrollerat, skall i det nya samhället få leva kvar i viss grad vid sidan av socialiserad företagsamhet. Det ser dock ut som om socialiseringen trots allt blivit det sista skriket. Under senaste år har vattenkraftsindustrien, läkemedelsindustriens och apoteksväsendets förstatligande, ev. också byggnadsämnesindustriens krävts. Och järnvägarna äro redan på väg att socialiseras. I de 27 punkterna fordras det att bostadsbeståndet i städerna skall kommunaliseras, och i motioner i fjol lämnades samma recept när det gällde begravningsentreprenörernas näring. I år tas försäkringsväsendets, stenindustriens samt olje- och kolhandelns förstatligande upp; även gruvorna i Lappland föreslås samma öde. Kommer processen att fortgå i denna takt, med ett par näringsgrenar socialiserade per år, distanseras t. o. m. de 27 punkterna innan de ens aktualiserats.

Den svenska regeringen och Baltikum 1940. Den ryska Stockholmslegationens tilltänkta ominiösa propagandafärd till de baltiska flyktingelägren i Sverige — som inom parentes sagt ännu inte börjat och som Sovjetregeringen måhända numera inte är så intresserad av — väckte i riksdagen i december till liv en debatt, som kom att beröra Sveriges förhållande till de baltiska staterna alltsedan 1940, då dessa intvingades under Sovjetunionen. Exc. Günther gjorde då till stor förvåning gällande, att Sveriges erkännande av införlivningen — det kunde enligt excellensen tydligen vara hugget som stucket, om erkännandet haft formen av de facto eller de jure — gavs inte bara sedan utan också därför att de baltiska ländernas sändebud frivilligt, just frivilligt, avregistrerat sina legationer. Häremot framhölls det i debatten och har framhållits i pressen, att frivilligheten inte gärna kunde vara ofrivilligare. Vad som i detalj försiggått vid förhandlingarna mellan utrikesdepartementet och de baltiska ministrarna blir väl av brist på skriftliga dokument svårt att i detalj klargöra och saknar också uppenbarligen betydelse för frågans bedömande. Ostridigt är nämligen, dels att de tre baltiska ministrarna var för sig i slutet av juli 1940 i demarcher till utrikesministern entretaget hemställde att den svenska regeringen inte skulle erkänna införlivningen — något som utrikesdepartementet underlät att omnämna i sin kommuniké av den 14 december — dels att de vägrade att till Sovjetregeringen överlämna sina legationer när den bekante frihetsvännen Georg Branting som Sovjetlegationens ombud fordrade att få överta dem. Till sist böjde sig de tre ministrarna men blott för att låta det svenska utrikesdepartementet överta lokaler, arkiv m. m. (f. v. b. till Sovjetlegationen), sedan de förelagts frister härför.

Att beteckna denna form av avstående eller överlåtelse såsom frivillig kan endast vara riktigt i ordets exklusivaste formella bemärkelse. Ty det är evident, att de baltiska ministrarna i Sverige intet högre önskade än att få bibehålla samma ställning som kollegerna i t. ex. England och U. S. A. Föreligger det f. ö. ens en tillstymmelse av sannolikhet för att ministrar för länder, som mitt under ett ovisst världskrig få sina status mot folkets vilja men på grund av övermäktigt yttre tryck kastade över ända, redan efter ett par veckor äro be-

redda att frivilligt ge upp spelet? Skulle exc. Günthers tolkning av ordet frivillig vara riktig, är sanningen den att Sverige har ett frivilligt försvar, ty de allra flesta 20-åringar inställa sig »frivilligt» till militärtjänst. Och dock komma de alla på grund av tvång och i vetenskap om att eljest avhämtas under polisens medverkan.

Kvar står också frågan, hur utrikesdepartementet ämnat handla, ifall de baltiska ministrarna vägrat att överlåta sina legationer. Enligt utrikesministern skulle Sverige då tydligen ha vägrat sitt erkännande. En sådan konklusion ter sig högst märkvärdig men den kan naturligtvis vara sann. I så fall uppstår dock frågan, om Sverige skall låta sin politik bestämmas av hållningen hos främmande sändebud. Naturligare vore att Sverige låte andra motiv vara de avgörande för sin politik, i detta fall rent ideella uppfattningar om de mindre staternas oantastbarhet och självbestämmanderätt. Även om en sådan hållning skulle ha varit från ryskt håll mer angräplig än den juridiska konstruktion, som regeringen valde 1940, skulle den dock ha tett sig naturligare för en av de få mindre stater, som lyckats hålla sig utanför kriget och därför burit sitt ansvar för att principen om de mindre nationernas okränkbarhet hålles vid makt.

Det kan inte vara värdigt Sverige att ha sökt betäckning bakom ministrarna Laretei, Salnais och Gyls, när det gällt att ta ställning till tre andra, små östersjöstaters folkrättsliga status. Och skall betäckning ha sökts, så bör det ha varit utrikesdepartementet angeläget att inte pressa dessa diplomatiska representanter till åtgöranden som gingo stick i stäv mot dessas verkliga, självklara, i demarcherna otvetydigt dokumenterade önsknings.

Strix och kolingen — några minnesanteckningar över en avsomnad. En dag i mitten av mars 1897 gick en grupp gymnasister av äldsta årgången och flanerade på den gata i den lilla stiftsstad, som en mångårig tradition för detta ändamål avskilt. Då upptäcktes att en ny skämttidning var uthängd i fönstret till Holms cigarrbutik. Den hade en ugglå i vinjetten och hette Strix. Upptäckten åtföljdes omedelbart av inköp av ett exemplar, och man övergick från det ämne, som dominerat konversationen — de förestående studentskrivningarna — till studiet av den nya publikationens innehåll.

Man fann innehållet med bidrag av både Heidenstam och Fröding avvikande från de äldre skämttidningarnas. Det »ledande» kåseriet omspände vårt lands politiska, ekonomiska och sociala förhållanden i starkt och överskådligt sammandrag. Bland annat ansåg dess författare att det vore slöseri att ha två kamrar i riksdagen. Kunde man inte av sparsamhetsskäl hyra ut den ena och nöja sig med en?

Strix' skapare och upprätthållare tills den 1924 sammanslogs med Söndagsnisse var Albert Engström, tecknare och författare och en av »alla tiders» största svenska humorister.

Varför tidningen kom att heta Strix omtalar Engström i dess första nummer: »Strix! Detta korta namn med sitt pisksnärtljud och sin djupt symboliska betydelse är frukten av flera starka karlars mödosamma arbete. Jag är övertygad om att Svenska akademien

skulle ha haft oberäknelig nytta av sitt snart färdiga ordboksarbete om den täckts deltaga i våra överläggningar. Fastän Strix icke tillhör de oundgängligaste villkoren för hemtrevnad valde vi den dock emedan den representerar *visheten*. Humorn är den visaste världsåskådningen, alltså Strix är symbolen även för humorn.»

Vid Strix' 10-årsjubileum berättar Engström hur svårt det är att ge en tidning namn och hur han funderade på problemet. »Vi som sysslade med namnet började frukta för vårt förstånd och därmed även för tidningens framtid, ända tills jag en dag mötte Birger Mörner på gatan och matt och svag av hjärnarbete anförtrodde honom mina bekymmer. Han hade svaret genast färdigt: 'Kalla den Strix. Det är Strindbergs gamla kamratnamn!'»

I presentationen av Strix heter det, att Strix »skall skämta med mänskligheten och ställer sig inte i något partis tjänst. Strix skall bli en svensk skämttidning, ty det skadar ej att vara fosterländsk, och den svenska humorn är djupare än något annat lands.»

Carl G. Laurin kunde också säga, att Albert Engström och Strix lärt svenska folket att »skratta på svenska». Den humor, som framträdde i Strix var nog ganska svårbegriplig för utlänningar, vilket inte hindrade att Albert Engström som tecknare medarbetade i olika utländska skämttidningar. Albert Engströms penna, ritstift och pensel satte helt sin prägel på Strix. Han presenterade typer av svenska folket, främst bönder, präster och militärer. Särskilt voro smålänningarna, bland vilka han var uppväxt, och rospiggarna, hos vilka han tillbragte sin mannaålder, företrädde i hans galleri. I detta tog småningom Kolingen och hans släkt allt större utrymme i anspråk.

»Många ha missförstått kolingen till den grad att de sinsemellan använt hans namn till invektiv», skriver Engström. Kolingen är en person med goda moraliska egenskaper även om man tar hänsyn till hans starka törst. Han är ganska fri från egoism, avund och hämndlystnad, men rik på medkänsla, tycker om barn och är alltid artig och förekommande mot damer, inklusive sin »svärmor, fröken Karlsson». Han är ingen skönhet och ytterst originell till sitt yttre. Han är filosof. Kolingens lynnesart framgår av följande monolog. — Är man glad och trevlig inne, åker man ut. Är man glad och trevlig ute, åker man in. Vad menas?

En av de första gånger kolingen uppträder är vid en bokauktion. Auktionisten utropar ett exemplar av Cavallins latinska lexikon. Kolingen interfolierar:

— Fö'låt en yngling, ä dä mä planser?

Kolingen har förirrat sig ut i geografin och ämnar ta tåget hem. Han är något stagad och stinsen dekreterar barskt:

— Berusade personer få inte följa med tåget!

— Men blåsa å't, dä får di! genmäler kolingen.

Kolingen läser en dödsannons:

»Fröken Agnes Liljehjärta har avlidit efter en dygderik levnad av 90 år på en dag när.»

— Den dagen unnar jag henne av hela mitt hjärta, utbrister kolingen.

Man har anmärkt på »gubbarna» i Strix att de voro så fula, att snus, brännvin och svordomar alltför ymnigt förekommo i historierna. Men kritiken bör ses i belysning av statistiken över snus- och brännvinskonsumtionen och svordomars förekomst bland Sveriges folk. Här kanske kan erinras om att Albert Engström 1922 invaldes i Svenska akademien på förslag av ärkebiskop Söderblom.

Apropå Svenska akademien diskuterades för några år sedan i Uppsala studenters allmänna diskussionsförening ämnet »Vetenskap och värdering». Professor H. S. Nyberg uttryckte språkvetenskapens syn på saken i ett bejublat påstående om att kolingens språk för vetenskapsmannen är lika aktat som akademiens ordlista.

— — —
Många strixhistorier ha blivit klassiska. T. ex. den om sockenpampen, som på begravningen hälsar änkan med: »Kondolerar!» och på ankans fråga vad det är svarar, att »det är detsamma som gratulerar men det användes bara vid begravning».

En främling reser genom en liten stad och finner att en mässingssextett står och blåser framför ett hus. Han upplyses om att stadens borgmästare fyller 50 år och att 50-åringen nu hyllas med musik.

— Nå, men var är borgmästar'n?

— Han står med och blåser.

Till de mera bekanta historierna hör väl även den om gumman som överraskas när hon klädde upp sin gubbe och därvid förklarade att anledningen var »att han gick omkring och sa' att han var olyckligt gift».

Här kan lämpligen gamla mor Stavas monolog inskjutas:

— Gud förlåte envar för hans ungdoms synder, men när jag tänker på mina kan jag inte låta bli att skratta.

När den finske författaren Sillanpää 1939 var här och hämtade sitt nobelpris sökte han — och lyckades — sammanträffa med Albert Engström. Till en intervjuare yttrade Sillanpää, att han alltid med stort intresse läst Strix och att han särskilt fäst sig vid historien om provinsialläkaren, som bodde i ett stationssamhälle så obetydligt, att »endast godstågen stannade där och även de först efter den allra största betänksamhet».

Emellertid finns en vida roligare strixhistoria förlagd till Sillanpääs hemland under förbudstiden. Jag berättar liksom förut ur minnet:

»En finsk-amerikanare kommer in i en järnvägskupé och placerar en liten låda i näthyllan, varefter han går ut på plattformen. Om en stund börjar det droppa ur lådan. I kupén befinna sig Söderlund och Paavolainen. De skynda fram, uppfånga dropparna med fingrarna och slicka i sig dem. De kan icke identifiera vätskan och sätta sig. Amerikanaren inträder. Söderlund, som varit till sjöss och seglat med engelsmän och därför kan språket, lägger upp en intervju: — What in the box, sir? American brandy? — No, sir. — White Horse, sir? — No, sir. — Batavian Liquor, sir? — No, sir. — What in the hell is it then, sir? — Foxterrier, sir.

*

Professor Sigurd Erixon och amanuensen Lars Wickström ha nyligen meddelat, att de vid forskningar i Stockholms hamnarbetares historia uttrönt att kolingen aldrig existerat.

När Albert Engström i sin himmel läste detta log han. Liksom han på sin tid fick ett gott skratt när den norske tecknaren och journalisten Thoralf Klouman för några år sedan reste till Stockholm för att upptäcka kolingen. Han begav sig först till Stadsgården. Där kände man inte till kolingen utan Klouman hänvisades till Skeppsbron. Han letade igenom hela Gamla sta'n utan att finna ett spår av den sökte. Det enda originella han på sin upptäcktsfärd i Gamla sta'n fann var ett anslag, anbragt på dörren till en liten butik, på vilket stod skrivet: »Jag är ute och super i kväll.»

Under den trista tid, som inföll under och efter första världskriget, försvann kolingen. Ivan Bratt kom med motboken och kolingen gick. Även om hans sorti ur tidevarvet inte är dokumenterad, ha vi hans eget uttalande om en betydelsefull omständighet, förknippad med hans entré i världen.

Den åldrande kolingen yttrar till en intervjuare:

— Jag är en selfmade man. När jag var nio månader gammal förlorade jag både far och mor och måste försörja mig själv.

Intervjuaren: — Men Ers Excellens! Vid den åldern! Hur kunde Ers Excellens reda sig?

Kolingen: — Jag kröp till en skönhetstävlan för flaskbarn och vann första priset. Så började min bana.

Under några år förekom i Strix en serie »Rixdaxgubbar» med porträtt och text av Albert Engström. Texten utgjordes av ett slags epigram på välsvarvad hexameter med ogenerat innehåll. Om dalarepresentanten, häradshövding af Callerholm, lät det så här:

Callerholm och hans hår äro af. Sämt händer i statens
strävsamma tjänst. Och domarens kall är icke det bästa,
men han är liberal, och ett hårstrå mer eller mindre,
när det faller för landets väl, det ger han väl fan i!
Häradshövding, frihandelsvän och flintskallig är han,
fosterlandet begär ej mer av en som är nyvald.

August Johansson i Mossebo, Skaraborgs län, känd från rösträttsstridens dagar som upphov till den s. k. mossebolinjen, besjunges på sitt hederliga modersmål sålunda:

Johansson, godagen på dek! Hur mås dä i Vadsbo?
Hur står dä te mä dek själv å din hjord å mä dina fränder?
Slarvar drängen som vanlit mä allt, å lämnar Lovisa
köksdöra skamlit på glänt som förut åt den jäkla Olagus
sedan stjärnera tänt sia bloss på hemmelens fäste?
Ger di kriterera halm? Får jolpära frusa i källarn?
Hur står dä te mä sogga, å hur mä kvarka i stallet?
Krubbitarn får la kolik, för di slösar la jäkligt mä havern
mens du reprisanterar di bögd å domderar i riksdan?
Jojo, ära ä stor, men ho följs å en hälsekes oro,
när en bler tvongen å ge sek i väg på dä häringa viset.

Som avslutning till dessa minnesrader återges följande strof av Bo Bergman om »Bellmans skugga»:

»Jag såg hans skugga sorgsen och förlägen
en natt i Yxsmedsgränd vid månens flor,
och skuggan följde mig en bit på vägen
och frågade var Albert Engström bor.
Han bor i svenska folkets hjärta, sade jag
som du och några till, det är ej många,
men evigt stå i dionysisk ånga
din Fredmans och hans kolings anletsdrag.»

Gust. Svedman.

Den liberala tidsåldern. Den liberala tidsåldern är slutgiltigt förbi — så hette **tidsåldern.** det ur rikskansler Hitlers mun i hans nyårsbudskap. Redan en gång tidigare har det hetat: Ingen borgerligt regerad stat skall komma att överleva detta krig. Måhända ville Hitler med sitt uttalande uppfriska en smula de gamla stämningar, som hade föranlett Ribbentrop att göra sin resa till Moskva.

Kan man verkligen ta ett uttalande sådant som Hitlers nyårsaftonen på allvar? Kan man överhuvud taget i dag, mitt uppe i katastrofen, uttala ett slutgiltigt omdöme om den kommande fredens epok? Tills vidare står det dock fast, att alla stater på vår bebodda jord så när som på Tyskland och Ryssland principiellt hylla näringsfriheten, även om de av kriget tvingats till näringsregleringar. Till och med Englands Labour party säger sig kräva förstatligande blott av en viss del av produktionen och tänker sig alltså inte en plötslig, revolutionär övergång till en helt dirigerad statsekonomi. Naturligtvis inser nu för tiden även den mest tvättäkta gammalliberal att grundsatserna om *laissez faire, laissez aller, le monde va de soi même* inte längre kunna restlöst tillämpas, att social omsorg nu är nödvändigare i ännu högre grad än förr, att efter den ohyggliga krigskatastrofen felinvesteringar och spekulationskriser måste undvikas. Man behöver blott erinra sig att den nu mest omtalade företrädaren för socialpolitisk upprustning, sir William Beveridge, tillhör det liberala partiet i England. Alltjämt bekänna sig dominerande grupper, arvtagarna av de gamla liberala principerna inom de nutida konservativa och liberala partierna, till näringsfrihetens idéer, ehuru under ansvarsökande hänsynstagande till samhällets intressen. Visserligen har man även i dessa läger åtskilliga gånger accepterat förstatligande eller statsdrift av vissa näringsgrenar, för övrigt långt innan socialdemokratien blev den maktfaktor, som den nu för tiden är i många länder. Men detta har skett på grund av särskilda skäl och såsom undantag, begrundade i hänsyn till samhällsintressets fordringar. Ingen har reagerat emot sådana förstatliganden såsom avsteg från en åskådning. Men en reaktion har alltid uppkommit när man av särskilt motiverade undantag velat skapa en allmän regel, en doktrin. Man har då fruktat och fruktar alltjämt för statens omnipotens och för alla de rubbningar av samhällslivet, både det materiella och det and-

liga, som en allmän socialisering eller planekonomi ovillkorligen måste dra med sig.

När Hitler talar om den liberala tidsålderns upphörande, så borde han för övrigt själv först ha förstatligt rustningsindustrien och alla andra grenar av Tysklands ännu privatkapitalistiskt organiserade näringsliv. I början av sin bana stöddes han av storföretagarna och han står för hela sin karriär i den största tacksamhetsskuld just till dem. Han skulle aldrig ha nått maktens tinnar utan den felspekulationen, att en Hitlerregim skulle rädda Tyskland från kommunismens faror. Uppenbarligen överdrevs dessa faror i början av 1930-talet; nu däremot har Hitler bragt Tyskland i ett läge, där kommunisterna stå närmare makten än någonsin.

Den omständigheten att Sovjetryssland allierat sig med de anglosachsiska makterna har inte givit det socialiserade samhällets idéer någon terrängvinst bland dem. Inte minst amerikanarna ha varit angelägna att för Moskva klart ge tillkänna, att krigs- och arbetsgemenskap inte får förväxlas med idégemenskap. Det bör således anmärkas, att både Roosevelt och Dewey i striden vid presidentvalet förfäktade det fria näringslivets principer.

I själva verket kan ingen stat utanför diktaturernas krets nu reflektera på att prisge de vinningar, som mänskligheten gjorde genom exempelvis den ärorika revolutionen i England 1688, genom den nordamerikanska författningen hundra år senare och genom den franska revolutionen. Samvetsvångets nedbrytande verkningar måste mer och mer ha befast den övertygelsen att den regim, som grundas på terror, inte i längden kan vara livsduglig. Detta fruktansvärda krigs erfarenheter måste ha skapat de starkaste garantierna för att liberalism i bemärkelse av samvetsfrihet och rättsskydd för den enskilde som idé blivit mer levande än någonsin. I detta avseende äro konservativa och liberaler, borgare och bönder nog fullkomligt ense, och rent ideologiskt torde arbetarklassen vara ej mindre ivrig att värna dessa grundvalar för den humanitära västerländska civilisationen.

Den socialdemokratiska ekonomiska åskådningen utgör dock till sina konsekvenser ett hot mot den mänskliga friheten. Emellan kravet på personlig frihet och önskemålen om en allt dirigerande och allt omspännande statsmakt — Hobbes' Leviathan — gapar uppenbarligen en avgrund. De hundraprocentiga socialisterna föreställa sig att den omdaning av samhällets ekonomiska struktur, som de gjort till sin paroll, skall kunna förenas med den gamla, på individuell frihet byggda rättsstaten. Med hänvisning till erfarenheten från länder med statsdirigerad ekonomi måste denna möjlighet högeligen betvivlas. Om den enskilde arbetaren, ställd i valet och kvalet mellan en statsocialistisk regim med en överväldigande stark statsmakt å ena sidan och den gamla frihetsstaten å den andra, verkligen skulle välja den förra, är också en öppen fråga. Man har svårt att föreställa sig att det som passar arbetarklassen i Sovjetryssland passar arbetarna i Väst-Europa med dess på helt andra grundvalar baserade kultur. I vart fall är det anmärkningsvärt — en av den dagsaktuella politikens stora paradoxer — att socialdemokratien, som i sin historia så

starkt reagerat mot övergrepp och förtryck mot arbetarna, nu vill forcera fram ett samhällssystem, som skulle innebära eller åtminstone kunna leda till ännu större intrång på den medborgerliga friheten för andra samhällsgrupper och dessutom kringskära arbetarnas egen frihet.

De liberala riktningarna växte sig starka under kampen mot tyranni och korruption, men ha gått tillbaka, sedan de viktigaste målen åtminstone ögonskenligen redan nåtts. En spirituell fransman har också sagt, att institutioner och partier gå under när de segra. I verkligheten har den liberala idévärlden aldrig någonsin fått en verklig chans att helt och restlöst bringa sina grundsatser i praktisk tillämpning. Liberalismens höjdpunkt inföll under 1860-talet. Redan under nästa årtionde började motigheterna, särskilt då till följd av Bismarcks tullpolitik och de kontinentalta krigen. Sedan dess har det ena återfallet efter det andra i primitiva sedvänjor inträffat. Under detta världskrig slutligen ha alla mänskliga rättigheter trampats ned. När lord överdomaren Jeffreys skrev ut sina hemliga häktningsorder under Jakob II, när stjärnkammaren som GPU eller Gestapo avkunnade sina blodsdomar, när lettres de cachet sände oskyldiga människor till Bastiljen, då reste sig folket och grep till vapnen. Då Metternich genom sina Karlsbadsbeslut försökte att undertrycka det tyska andliga livet, utbröt 1848 års revolution, som dock blev så kortlivad och föga fruktbärande. Men vad innebära alla dessa det förgångnas missgärningar i jämförelse med förslavandet i våra dagar? Mer än någonsin behöver världen den humanitära livsåskådningen och rättsstatsprinciperna. Det är med dem som med religion och moral. Världen kan förneka dessa begrepp och skämta om dem av hjärtans lust, men har världen rätt att berömma sig av detta? Är inte det nuvarande barbariska tillståndet just det starkaste argumentet för den andliga makt, som vill och kanske ensam kan förhindra detta barbari.

Hur mycken maktpolitik som mer eller mindre fördolt än blandats in i krigsparollerna, är det dock ofrånkomligt att västmakterna fört kriget för de gamla västerländska idealens skull. En seger för dem borde leda till att de gamla humanitära, klassiskt liberala idéerna åter komma till sin rätt i människornas och staternas samliv. Tyvärr dock troligen blott i de delar av världen som de behärska eller påverka. Och i vårt eget land hotas vi av en ekonomisk etatism, som i längden kan äventyra folkfriheten.

Polen under ryskt regemente. Det polsk-ryska problemet har nu inträtt i en ny fas genom Rysslands erkännande av Lublin-kommittén såsom provisorisk polsk regering och genom Röda arméns fördrivning av de tyska ockupanterna.

Den 31 december förra året förklarade den ombildade Lublin-kommittén sig för »provisorisk polsk regering», vilket skedde med kanonsalut — på samma sätt som Röda armén förkunnar en stor seger. Samtidigt beslöt man att främtaga Rackiewicz, Arciszewski och Mikolajczyk deras polska medborgarskap, enär deras återvändande till Polen är »icke önskvärt». — De av Lublinkommitténs medlemmar,

som icke tillhöra det kommunistiska partiet, övergingo ej till »regeringen», vilken av Londonpolackerna säkerligen med rätta benämnes »polsktalande ryska tjänstemän». Den 5 januari erkände så Sovjet »Lublinregeringen» och ömsesidiga sändebud utnämndes.

Dessa fakta innebära ingen överraskning. Endast indragningen av Mikolajczyks medborgarskap var i viss mån förvånande. Detta skedde nämligen några dagar efter Churchills tal, i vilket han sade sig sätta stora förhoppningar till Mikolajczyks återinträde i Londonregeringen och hänvisade till honom såsom den ende förmedlingsmannen mellan denna regering och Moskva. Då man kan förutsätta, att ingenting sker i Lublin utan Moskvans tidigare medgivande, måste »Lublinregeringens» åtgärd mot Mikolajczyk anses som ett tillbakavisande av Churchills inblandning i Rysslands intressesfär. Varken U. S. A. eller den brittiska regeringen har erkänt »Lublinregeringen». Roosevelts tal till kongressen var på denna punkt mycket bestämt.

Under tiden bedriver »Lublinregeringen» en fullbordade-fakta-politik. En av dess viktigaste krigsuppgifter är att skapa en polsk armé under ryskt befäl. Den polska armén lider nämligen — efter den i de av ryssarna befriade områdena genomförda arresteringen av de flesta ledande officerarna i den polska hemarmén — av stor officersbrist. Lublins krigsminister, general Rola-Zymirski, medgav detta i ett tal, som han höll den 31 december f. å. i Lublin-nationalrådet. — Namnen på dettas medlemmar äro icke publicerade. — Han tackade Stalin för den stora hjälp, som den polska armén fått genom tillsättandet av ryska officerare där polska sådana saknades. Han stoltserade med att det hittills utbildats 30,000 nya officerare för den polska armén, varibland flertalet äro polacker. Härigenom erfor man, att det även i de lägre graderna finnas talrika ryska officerare. Den som känner till polackernas gamla förakt för ryssarna, vilka de anse stå på en lägre kulturnivå, kan svårligen förstå moralen i denna armé. Vid organiserandet av de väst-polska regementena år 1919 utbröt i flera bataljoner myteri mot de med rysk brytning talande polska officerna, som härstammade från i Ryssland boende polacker och som hade varit ryska reservofficerare, men som nu, på grund av officersbristen, tilldelats de väst-polska regementena. Den första ryska ockupationen under detta krig, åren 1939—1941, har ej heller bidragit till att förbättra denna inställning till ryssarna. Det förtjänar även att nämnas, att den av Stalin till general utnämnde polske överstelöjtnanten Berling ej längre är vice krigsminister i »regeringen». Han ersattes av två ryska generaler med polska namn: Alexander Zawadzki och Konceyc. Ingen av dem har någonsin tjänstgjort i polska armén: däremot kämpade de år 1920 i Röda armén mot Polen.

Beträffande inställningen i Polen till »Lublin-regeringen» kan man antaga, att befolkningen i de från tyskarna befriade områdena hälsar den regering som befriare, som kommer tillsammans med den befriande ryska armén. Befolkningens ställningstagande i tvisten Lublin—London kommer att följa, sedan den första entusiasmen efter befrielsen lagt sig. En stor del av landsbygdens befolkning, som genom snabb-agrarreformen nu erhåller jord, har naturligtvis blivit till-

fredställd och därför anhängare av Lublin-regimen; men knappast de, som skola förflyttas till Ost-Preussen eller till Tyskland öster om Oder till de nyerövrade områdena. Den polska landsbefolkningen är misstänksam mot varje regering eller styrelse, som icke är vald av den själv. Det är heller inte troligt, att den bondebefolkning, som redan har tillräckligt med jord, är entusiastisk för den efter bolsjevistiskt mönster genomförda agrarreformen. Bland denna bondebefolkning har det under Mikolajczyks ledning stående bondepartiet ett överväldigande inflytande. Arbetarbefolkningen är mycket patriotisk, avskyr våld och glömmet icke Warszawa och deportationerna.

Anmärkningsvärt är även ett radiotal, som den polske Londonministern Kwapiński höll den 10 januari. Han anklagade då Ryssland och »Lublinregeringen» för att ej ha tillåtit hjälp från UNRRA:s sida till de av Ryssland ockuperade delarna av Polen. Han påstod, att hjälp redan är organiserad sedan några månader tillbaka och att man hittills förgäves väntat på inresetillstånd. Kwapińskis ord ljödo särskilt allvarliga, då han förklarade sig vara väl medveten om att detta hans yttrande kunde innebära en allvarlig splittring av de allierade. Den polske ambassadören i Washington bekräftade detta den 16 ds i en pressintervju med angivande av siffror och data. Några dagar senare fingo UNRRA:s delegater tillstånd att resa genom Ryssland till Polen.

Den ryska offensiven i Polen, genom vilken nästan hela landet nu befriats från den tyska ockupationen, har skapat ett helt nytt läge. Warszawa befriades nu efter två dagars offensiv — de polska insurgenterna försvarade sig på sin tid under 63 dagar innan de måste kapitulera, — och Kraków, det polska »broderfolkets» (Stalins nya benämning på polackerna) huvudstad, har likaså fallit.

Den 19 januari gjorde den polska ministerpresidenten Arciszewski Stalin ett offentligt erbjudande om samarbete för gemensam kamp mot tyskarna. Han lovade att inom kort uppställa en polsk armé på 300,000 man under ryskt taktiskt befäl. Vid detta tillfälle protesterade han även mot att de polska patrioter, vilka försvarade Warszawa, från ryskt håll kallats förrädare. Han utlovade dessutom polackernas tacksamhet och vilja till samarbete och fred med Ryssland. Svaret på detta erbjudande har hittills låtit vänta på sig.

Man nödgas konstatera, att Sovjets oefftergivliga hållning i fråga om Polen av den polsk-ryska gränstvisten nu har skapat ett internationellt problem av största vikt, inte minst för vårt eget land och för hela läget vid Östersjön. Den sovjetistiska lösning av Polens framtidsproblem, som nu mer eller mindre oåterkalleligt siktas, ser ut att få samma signatur som de egenmäktiga, imperialistiska lösningarna i Baltikum och på Balkan. Det ligger i öppen dag att ett på det ena eller andra sättet camouflerat ryskt dominium över Polen skulle komma att stå i flagrantaste strid mot Atlantdeklarationen och mot den nationella självbestämmningsrättens principer. Intet land har tillfogats så stora lidanden under detta krig som Polen. Men alla patriotiska insatser både hösten 1939 och under de långa ockupationsåren synas bli förgäves. Efter den fjärde Ribbentrop-Molotovska del-

ningen 1939 hotas nu Polen att i realiteten bli en integrerande del av den ännu jättelikare Sovjetunionen. Ty det verkar redan för sent att upprepa det historiska trösteordet »Noch ist Polen nicht verloren».

Det är självklart, att händelseutvecklingen i Polen framkallat stor besvikelse bland västmakterna, av vilka Storbritannien faktiskt gick ut i kriget för Polens skull. Mycket tyder på att redan Churchills rekommendation av Curzonlinjen såsom gräns väckt indignation i alla de kretsar i London uti olika partier, där man ännu inte är färdig att svälja realpolitikens derivationer från den ideala linjen. Mycket belysande för den upprörda stämningen — säkerligen starkt påverkad av den polska Londonregeringens propaganda — var en underhusdebatt kort före jul. På det mest oförblommerade sätt klandrades då den ryska politiken, inte minst miljondeportationerna från det av Sovjet ockuperade området 1939—1941 och efter den förnyade ryska framryckningen fr. o. m. 1943. Kritiken var lika stark från konservativt som socialistiskt håll. En Labourrepresentant krävde t. o. m., att den engelska regeringen skulle utfästa sig att aldrig erkänna Lublinregeringen, vars sammansättning förhånades. Allt detta inträffade visserligen före den stora ryska vinteroffensiven mot Berlin. Stämningarna kunna numera låta disciplinera sig. Men förvisso voro de äkta. Och lärorika även för svensk mot Moskva allt devotare opinion.

Frankrikes krav på Rhengränsen. »Rhen är oundgänglig som säkerhetsgräns för Frankrike», yttrade general de Gaulle vid utrikesdebatten i den Rådgivande Församlingen i Paris den 22 november 1944. Sannolikt stod också denna för den franska säkerhetspolitiken så viktiga fråga på dagordningen under de konferenser de Gaulle och utrikesminister Bidault tidigare i november hade med Churchill och Eden i Paris, liksom vid de överläggningar i Moskva, som den 10 december resulterade i den rysk-franska pakten.

Den strategiskt säkra gränsen vid Rhen — alltså inte endast från schweiziska gränsen till floden Lauters inflöde i Rhen, utan därtill vidare längs den norra delen fram till Hollands gräns — var också ett av de viktigaste krav de franska delegaterna under Clemenceaus, Tardieus och marskalk Fochs ledning framförde vid fredskonferensen i Paris 1919. Enligt Foch var Rhengränsen ett allt överskuggande intresse för Frankrikes säkerhet. Lägets realiteter var, att Frankrike hade en befolkning på 39 milj. mot Tysklands 66 milj. Detta senare land hade dessutom en mångdubbelt större tung industri. Tyskarna vore ett utpräglat militaristiskt anlagt folk, som på grund av nederlaget besjälades av en enda vilja — revanschen. Därför finge ingenting, som kunde garantera Frankrikes säkerhet, underlätas. Rhengränsen var därvid det första villkoret.

Enligt vad en av de engelska delegaterna vid förra fredskonferensen, Harold Nicolson, berättat, förklarade marskalk Foch vid ett tillfälle under förhandlingarna 1919: »Låt gärna tyskarna behålla sina vapen. Låt dem ha allmän värnplikt och hur lång utbildning som helst. Låt dem ha en flotta och kolonier. Ge dem gärna en plats i solen.

Men ge mig en sak — ge mig Rhengränsen! Den floden ordnar allt. (»Cette fleuve règle tout.»)

Men president Wilson och Lloyd George vägrade kategoriskt att bifalla det franska kravet. Att tilldela Frankrike det rent tyska området väster om Rhen skulle innebära en kränkning av principen om folkens självbestämmanderätt — en av de grundläggande principerna vid Pariskonferensen. Efter allvarliga slitningar mellan de anglosaxiska och franska statsmännen lyckades man finna en kompromisslösning. Som kompensation för att Frankrike uppgav sitt krav på Rhengränsen utlovade Förenta staterna och Storbritannien en militär garanti för Frankrikes östgräns sedan Elsass-Lothringen återförenats med moderlandet. De franska delegaterna fick nöja sig med att acceptera denna garantipakt, som undertecknades samtidigt med Versaillesfreden den 28 juni 1919.

När sedan den amerikanska senaten vägrade att ratificera Versaillesfreden och i samband därmed även garantipakten, förklarade sig den brittiska regeringen löst från sin förpliktelse, eftersom den gjort sin ratificering beroende av ett amerikanskt godkännande av garantivtalet till Frankrike. Där stod nu Frankrike 1920 utan den strategiskt säkra Rhengränsen och utan den engelsk-amerikanska militärgarantin. Poincaré beslöt då att genom »den hårda handens politik» sätta sig i respekt hos tyskarna och genomdriva ett noggrant uppfyllande av fredsbestämmelserna från Tysklands sida. Han fungerade, sedan han lämnat presidentskapet 1920, som ordförande i den interallierade skadeståndskommissionen. I januari 1922 utsågs han till regeringschef och yrkade därvid bestämt vid de långvariga förhandlingarna främst med den engelska regeringen på en allierad ockupation av Ruhrområdet för att därigenom erhålla »produktiva panter» för uteblivna tyska skadeståndsleveranser och betalningar. På engelskt håll mötte han hårt motstånd, inte minst på grund av föregivna franska planer på ett annekterande av tyska områden. Vid Londonkonferensen den 9 december 1922 lämnade Poincaré en redogörelse för den franska ståndpunkten och yttrade bl. a.: »Det finns icke i Frankrike en enda man, vare sig bland de ansvariga ministrarna och parlamentarikerna eller ens bland privata personer, som skulle hysa en tanke på att annektera ett område bebott av en främmande befolkning. Det är en tanke, som icke skulle kunna rinna upp i en fransk hjärna. När vi tala om panter, avse vi icke territoriella sådana, i form av inkorporering eller annektering, vare sig nu eller längre fram...»

Den 10 januari 1923 marscherade franska, belgiska och italienska trupper mot engelska regeringens protester in i Ruhrområdet. Ruhr-ockupationen hade börjat. Den kom att leda till en allvarlig kris i Västeuropa, som icke löstes förrän genom Dawesplanen 1924 och Locarno-konferensen i oktober 1925.

Locarnobesluten innebar bl. a., att ett nytt system prövades för lösandet av gräns- och säkerhetsfrågorna längs Rhen och de tyskfransk-belgiska gränserna. Rhenlandet skulle, sedan den franska ockupationen 1935 avslutats (efter Haag-konferensen 1930 om Youngplanen

uttågade de franska besättningsstyrkorna ur Rhenlandet redan samma år), vara permanent demilitariserat, samtidigt som Storbritannien och Italien åtog sig att tillsammans garantera status quo inom denna del av Europa. »Locarnopakten utgör skiljelinjen mellan kriget och freden», förklarade den brittiske utrikesministern, sir Austen Chamberlain. Men denna lösning blev bestående i endast något mer än tio år. Den 6 mars 1936 gav Hitler order till den nyskapade tyska armén att återbesätta Rhenlandet. Franska regeringen protesterade, men handlade icke. Härmed hade alla säkerhetsplaner för Frankrike i fråga om Rhenlandet fallit. En ny blodig kamp stod för dörren. Endast fyra år senare kom det tyska stormangreppet.

I över tusen år har Rhenlandet och Elsass-Lothringen varit den europeiska politikens viktigaste skärningspunkt. »Delningsfördraget i Verdun år 843 markerar den stund, då de tyska och franska folken födas som självständiga stater och här börjar också den världshistoriska kamp mellan Tyskland och Frankrike, som sedan pågått i över tusen år», skriver Curtius i sin märkliga bok, »Den franska kulturen». »Richelieu och Ludvig XIV, revolutionen och Napoleon fortsatte alla fransmännens historiska Rhenpolitik.» »Man kan grubbla över», förklarar Curtius, »om den franska Rhenpolitiken verkligen var nödvändig, om den betingades av historiska tillfälligheter eller av geopolitiska faktorer. Det är ännu omöjligt att grunda en dom och ett ställningstagande till dessa de ödesdigraste komplexen i det sista årtusendets europeiska historia på rena fakta utan all politisk tendens.»

Intresset flyttar sig denna gång från Elsass-Lothringen till Rhenlandet. Att fransmännen kommer att ockupera denna provins efter Tysklands besegrande är högst sannolikt. Men hur ställer sig frågan på längre sikt? Skall de Gaulle återuppliva Clemenceaus förslag vid förra fredskonferensen, att av Rhenlandet skapa en »självständig republik», d. v. s. en buffertstat under fransk kontroll? Denna tanke aktualiserades för övrigt under Rhurockupationens dagar, men vissa försök som gjordes misslyckades helt. Eller kommer fransmännen att pröva en radikal lösning efter det nazistiska Tysklands mönster och genom en befolkningsomflyttning försöka skapa en ren nationalitetsgräns utmed Rhen? En sådan operation synes dock både svår genomförbar och otillräcklig, ty dels tillåter icke den franska befolkningsutvecklingen (en absolut nedgång har redan inträtt och starkt accentuerats genom krigsfångarnas och civilarbetarnas mångåriga bortvaro), dels har en förändring under detta krig inträtt i fråga om de strategiska gränsernas natur. I de luftburna truppernas tidevarv är gränsen-fronten icke längre en linje utan en yta, som till sin helhet måste behärskas om begreppet strategisk säkerhet skall ha någon praktisk innebörd.

Att Frankrike denna gång icke kommer att nöja sig med mindre än en fyrdubbel säkerhet framgick av utrikesminister Bidaults tal i Rådgivande Församlingen den 21 dec: total tysk avrustning och kontroll av den tunga tyska industribasen (Ruhr), allierat militärt condominium över Rhenlandet, samt vidare ett västeuropeiskt allianssystem i samverkan med en motsvarande alliansbildning i Östeuropa.

Länkarna mellan dessa två paktsystem skulle främst komma att utgöras av den fransk-ryska alliansen av december 1944 och den 20-åriga engelsk-ryska alliansen av juni 1942. Överbyggnaden till dessa allianser och säkerhetsgarantier skulle i sista hand utgöras av den föreslagna internationella organisationen för fred och säkerhet — »De Förenade Nationerna». Endast inom en sådan större ram kan Frankrikes krav på Rhengränsen ges en lösning som gagnar den europeiska fredens intressen.

Carl-Erik Almström.

Sumner Welles' missionsresa i memoarens ljus. U.S.A:s förre understatssekreterare Sumner Welles har efter sin avgång författat ett verk, som nyss utkommit i Stockholm på tyska under titeln »Jetzt oder nie» (Hermann-Fischer Verlag).¹ De allmänna synpunkter, som den amerikanske diplomaten lägger fram rörande U.S.A:s politik och program, måste tilldra sig stort intresse. Av största, nästan dramatiska aktualitet är emellertid rapporterna från hans beramade rundresa i Europa under de första veckorna 1940. Då härskade ännu det bedrägliga lugnet före den stora tyska anstormningen; i Vita huset trodde man ännu att det måhända skulle gå att skona Europa från den ohyggliga katastrofen, vilken naturligtvis också måste beröra Amerika — Roosevelt skattade chanserna för förmedlingens misslyckande till 1,000 : 1. Sumner Welles gjorde sig inga illusioner, säger han: blott en möjlighet att avvärja katastrofen fanns, nämligen om Tyskland tvangs inse, att U.S.A. skulle ställa sig med alla sina resurser på de allierades sida. Amerika var emellertid vid denna tid isolationistiskt och därför kunde varken presidenten eller naturligtvis ännu mindre hans talesman utställa en dylik försäkran.

Sumner Welles anlände först till Rom och där var det greve Ciano, vars uttalanden väcka särskild uppmärksamhet. Ciano dolde inte ett enda ögonblick sin djupa antipati mot den tyska politikens metoder i allmänhet och Ribbentrops person i synnerhet. Hitler har aldrig tagit hänsyn till sin axelpartner, klagade Ciano; han hade hemlighållit alla förhandlingar med Ryssland, föregivande att det blott rörde sig om en enkel handelstraktat. Kan ni föreställa er, yttrade Ciano, att Hitler först den 21 augusti per telefon underrättade mig om det viktiga fördrag som slutits. Och innan jag ännu hunnit meddela Mussolini denna nyhet, bekantgjorde radion här i mitt rum denna händelse för hela världen. I denna form informerades Italien om tyska utrikespolitiken. Vad Polen beträffar förutsätter vårt avtals otvetydiga formuleringar, att Tyskland i händelse av en militär aktion måste i förväg bereda Italien tillfälle till rådplägning. Vi skulle ha hindrat invasionen i Polen, om vi kunnat, men vi fingo aldrig tillfälle att öva något inflytande på Hitler. Ciano, säger Sumner Welles, gjorde ingen hemlighet av de farhågor, som han med avseende på Italien hyste på grund av Tysklands militära styrka...

Därpå mottogs Sumner Welles av Mussolini. Dennes uppfattningar stodo redan då i bestämd motsättning till Cianos. Mussolini tycktes

¹ Sedan detta skrivits har boken även utkommit på svenska.

ha åldrats. Han verkade mera bekväm än livlig; han rörde sig liksom en elefant och varje steg tycktes anstränga honom. Hans ansikte var pussigt och hans kortklippta hår snö vitt. Il Duce företrädde på det hela taget de tyska önskemålen men fordrade dock med stor bestämdhet att Polen skulle bli självständigt. Det polska folket, framhöll han, hade rätt till oinskränkt oavhängighet, och han skulle understödja polackerna i deras strävanden. Mussolini besvarade med ett bestämt ja frågan om fredsförhandlingar vid den tidpunkten vore möjliga. Men han krävde samtidigt i en ton av största bitterhet mot England, att Italien måste ha fri passage till och från Medelhavet. Vid ett annat samtal förklarade han, att den tyska offensiven var omedelbart förestående; visaren pekade på en minut före tolv. Men han avböjde att uttala sig, när besökaren ställde säkerhetsproblemet i förgrunden och kastade fram frågan, hur de allierade skulle kunna hysa tillit till Hitler, när denne hittills brutit varje fördrag.

Om den italienska balansräkningen inte var aktiv, så blev resultatet fullständigt negativt, då Sumner Welles kom till Tyskland. Här blir hans skildring så drastisk att det skulle vara frestande att citera honom långa stycken. Den första tidning, som föll i Sumner Welles' hand, innehöll tre uppgifter om händelser i England och Amerika, vilka voro »inte blott sanningslösa utan även fantastiskt förljugna». Ribbentrop mottog honom vid dörren till sitt arbetsrum utan ett ord till hälsning. Den amerikanske diplomaten ville tala engelska; Ribbentrop hade ju varit sändebud i London. »Ribbentrop såg kyligt på mig och väste åt doktor Schmidt på tyska: Uebersetzen Sie!» Så började redan den första samvaron med onödiga och löjliga svårigheter. Ministern satt bekvämt i sin stol och med ögonen hela tiden slutna. »Det pompösa och absurda i hans uppträdande kunde inte vara värre. Man kunde blott tro att han betraktade sig själv som det delphiska oraklet.» Samtalet, som räckte två timmar, var »en förvånande blandning av falska informationer och medvetna lögner». Han påstod att England hade avvisat Tysklands anbud med hån. Allt hade klarat sig utmärkt med Polen, ända tills England blandade sig i leken och omintetgjort det tysk-polska avtalet. Ribbentrop fordrade ett slags europeisk Monroe doktrin och Tysklands fullständiga frihet att avgöra Osteuropas problem. Blott åt Sovjetryssland ville han benäget inrymma en viss medbestämmanderätt. Ribbentrop uttryckte sin fasta tillförsikt till att kriget skulle bli kort och blott räkka få månader... Sumner Welles tillbakavisade tesen om Monroe doktrinen genom att förklara att denna enbart åsyftade att skydda fria nationer från ett icke amerikanskt övervälde. U. S. A. intog ställningen som en like bland likar i detta förbund av 21 stater. Sumner Welles antecknade i sin dagbok: »Ribbentrop är mycket inskränkt. Jag fick det intrycket att han var mycket enfaldig. Mannen är genomträngd av hat till England och detta utesluter all annan idéåskådning. Han saknar varje kännedom om internationella sammanhang och när han utlägger den tyska politiken, gör han sig skyldig till hundratals osanningar.»

Den 2 mars kl. 11 följde audiensen hos Hitler. Sumner Welles skild-

rar mycket livfullt de yttre accessoarerna och det högtidliga intåget, ett tjugotal par med rikminister Meissner och honom själv i spetsen. Till det yttre hade denna audiens alltså ett mycket värdigare förlopp än scenen i Auswärtiges Amt. Men resultatet blev ackurat detsamma. Liksom hos Ribbentrop blev det en timplång tröttande historisk exposé. Tyskland kan inte, framhöll Hitler, tolerera existensen av en stat som Tjeckoslovakiet, en av rent strategiska motiv i Versailles tillskapad enklav. Vidare kan Tyskland inte vilja vara skilt från tyska provinser genom korridoren. Men Tyskland önskar inte att behärska folk av icke germansk ras och — man lägger märke till tvektidigheten — så länge dessa folk vid Tysklands gränser inte bilda något militärt eller politiskt hot, har Tyskland ingen önskan att för evigt förintä dem eller att hindra deras oavhängighet. »Jag tror att Tysklands makt är så stor att dess triumf inte kan hejdas; i annat fall komma vi alla att gå under, det må vara på gott eller ont.» Därefter gör han en paus och yttrar högt och med hård, kall röst: »Jag har inte velat detta krig. Det har påtvingats mig mot min vilja. Det är slöseri av min tid. Jag skulle ha velat ägna mitt liv åt att bygga upp, inte åt att förstöra.»

Ett mycket sällsamt intryck på Sumner Welles gjorde Rudolf Hess. Han håller honom för att vara en man av låg intelligens, i ett uppenbart sjukligt sinnestillstånd. Hess kunde egentligen blott upprepa det som tutats i honom. Mycket målande är skildringen av mottagandet hos Göring i Carinhall. Vägen dit blockerades gång på gång av låsta gallergrindar, som genom ett elektriskt system öppnades automatiskt. Så snart en grind passerats ringde det i en högljudd signalklocka. På bägge sidor om vägen stodo dyrbart glasbeprydda burar med höga galler, där Göring hade sitt menageri. Göring var klädd i vit uniform, som var översållad med ordnar och emblem i briljanter. På högra handen hade han en enorm ring med sex stora diamanter och på den vänstra en kvadrattums smaragd. Över järnkorset om halsen slängde en monokel i en svart snodd. Vid själva förhandlingarna kom det inte fram något nytt moment av betydelse. Sumner Welles betonade flera gånger den amerikanska opinionens starka reaktion mot de tyska rasföljelserna, och han tillbakavisade Görings svaga försök att förlikna dessa följelser med lynchexcesserna i Amerika. Göring underströk särskilt starkt, att Frankrike genom sin icke angreppspakt uttryckligt avstått från varje intresse i Östeuropa. Sumner Welles kände sig mycket obehagligt berörd av slottets jättelika otaliga rum, där bredvid gamla mästars konst, som delvis hämtats från offentliga muséer, det sämsta skräp kunde ses.

Sumner Welles' mission var dömd att misslyckas, något som han säger sig i förväg ha förstått. Men hans resa var ändå mycket betydelsefull, ty den skänkte U. S. A:s president en fullständigt klar bild av särskilt de ledande tyska statsmännens mentalitet och mål.

Rysslands seger — Den strid, som Sovjetunionen sedan juni **kommunismens seger?** 1941 utkämpar mot det nationalsocialistiska Tyskland, kallas i Moskvas officiella kungörelser och i den ryska

propagandans språk alltid det »stora fosterländska kriget». Därmed erkännes redan, att det i denna väldiga kamp icke blott är fråga om en brottning mellan tvenne ideologier. Att man på ryskt håll utom kommunismens nästan religiösa patos även mobiliserat helt andra traditioner och känslor har ju även utlandet insett, när män som Suvorov och Kutusov utpekades som röda arméns förebilder, när Rysslands grekisk-ortodoxa kyrka manade till försvar mot de främmande inkräktarna och när Kreml utsirade utrikespolitiken med slavofilernas och panslavisternas historiska slagord. Och ändå få sovjetmedborgarna åter och åter höra, att krigets militära och politiska framgångar möjliggjorts endast tack vare Stalins politik, tack vare hans personliga ledning och tack vare den förfallna gamla tsarstatens omsmidande i den bolsjevistiska revolutionens eld.

På tre områden har Stalin enligt den f. n. i Ryssland auktoriserade och ensamt godtagna uppfattningen visat sig vara en förutseende ledare. Hans *industripolitik*, fastställd i de tre stora femårsplanerna, har genom koncentrationen på den tunga industrien, rustningsväsendet och utvecklingen av kommunikationerna i rätt tid gett landet de ekonomiska vapnen för dess försvar. Outsägligt svåra offer pålades arbetarna och framför allt bönderna för att genom konsumtionens inskränkning och den enskilda livssfärens begränsning anskaffa medel för ett skyndsamt uppbyggande av nya jättestora bergsbruks- och industriområden. Dessa offer ha nu, anser man, visat sig vara absolut nödvändiga och i hög grad fruktbarande. Även förskjutningen av den industriella tyngdpunkten långt österut har bestått provet, då på så sätt de nya kraftreserverna skyddats mot fienden. Allt som kritiserats från höger- och vänsterhåll, av män som Rykov, Bucharin, Trotski och Kamenev, försimplas nu i segrans ljus.

Efteråt förhärligas även Stalins *nationalitetspolitik*. Över dess problem författade han ju även sin första teoretiska skrift, och han har sedan dess ansett nationalitetspolitiken som sin personliga specialitet. Balansen mellan självstyrelse och centralisation, som hans författning av år 1936 gav Sovjetunionens enskilda folk och som tidigare och senare föranlett många svåra uppgörelse i synnerhet med ukrainarnas nationella självmedvetande, förhindrade, anser man, i prövningens stund varje allvarlig separatistisk rörelse. Kriget har än mer försvagat de nationella skillnaderna. Den omständigheten, att en eller annan av de segerrika härförarna icke är av rysk utan ukrainsk, polsk, georgisk eller armensk börd, har mera intresserat utlandet än Sovjetunionens folk. Där användes ordet fosterland numera blott för att beteckna hela riket, och pressen, radion och den i miljonupplagor konsumerade romanlitteraturen har gett stadga åt begrepp som »sovjetfolk» och »sovjetmänniskor».

Framför allt framstår Stalin även som *röda arméns* segerrike ledare. Under inbördeskriget hade han måst företräda den strategisk-politiska uppfattningen, att man borde marschera fram i sådana områden, där man kunde rycka befolkningen med sig. Denna uppfattning stod i motsats till de militära grundsatser, som omfattades av de från den gamla armén övertagna officerare och deras läraktiga

adepter bland de ledande partifunktionärerna. Nu har han tillämpat sin princip, där den passat. T. o. m. sista delen av fälttåget kommer kanske att visa exempel därpå, främst då vid den tjeckoslovakiska fronten. På alla ledande militära posterna inklusive generalstaben och krigskommissariatet ha under de fyra krigsåren många ombyten ägt rum. På de viktigaste frontavsnitten ha gamla och nya befälhavare avlöst varandra. Endast marskalk Stalin har bildat en hela tiden fast punkt som högste ledare för operationerna, i synnerhet efter vändningen i slutet av 1942. Man har emellertid inte lagt förbindelsen mellan partiet och armén, mellan den politiska och den militära ledningen, blott på hans skuldror. Det är utan tveivel av stor organisatorisk betydelse, att man beklätt en rad äldre och yngre medlemmar i Politbyrån, såsom Vorosjilov, Sjdjanov och Bulganin, med höga militära titlar och funktioner samt anförtrött en högst duglig och specialutbildad gammal GPU-officer såsom Sjukov ledningen vid avgörande frontavsnitt i kritiska ögonblick.

Med hänsyn till dessa tre faktorer anser man sig nu, då det europeiska krigets slut kan skönjas, ännu mera än förr kunna inpränta i folket det oupplösliga sambandet mellan Rysslands och kommunismens sak. Den första systematiska framstöten i denna riktning gjordes på Lenins tjugonde dödsdag och fick formen av stora festligheter. Det var den gamle statspresidenten Kalinin och den kommunistiske vetenskapsmannen Alexandrov, som vid detta tillfälle i Stalins närvaro åter styrde offentligheten tillbaka till den gamla linjen. Stalin var, hette det, den trogne fullbordaren av Lenins verk, Sovjetunionens seger över den yttre fienden vore en det kommunistiska samhällets prestation, partiet stode som sovjetfolkets ledare — dessa teser varierades i festtalen, liksom i de otaliga tidningsartiklarna och radioanförandena. Man fick vid detta tillfälle även veta, att antalet partimedlemmar f. n. är 5,72 miljoner. Ungefär var trettionde sovjetmedborgare åtnjuter alltså nu detta medlemskaps privilegier. Partiorganisationens sammansättning är dock en helt annan än blott för tio år sedan. Antalet medlemmar, som deltagit i 1917 års bolsjevikrevolution, har blivit försvinnande ringa. Den stora mängden består av unga män och kvinnor, som redan äro sovjetstatens produkter. Flerparten har intellektuellt och psykiskt formats av Stalinsystemet.

Om man i dag talar med unga ryska tjänste- eller tidningsmän och därvid citerar Marx, får man icke sällan svaret: »All aktning, men jag är föga bevandrat i marxismen.» Därpå följa desto flera citat ur Stalins tal och skrifter. Häri visar sig kommunismen likna en annan troslära, som ville erövra världen med en folklig och enkel men samtidigt strängt disciplinerande bekännelse: islam. Denna distanserade en gång sina judiska och kristna föregångare på samma sätt som bolsjevismen i dag hotar att distansera den västeuropeiska socialismen. Även i sitt anspråk på att vara den allena giltiga kommer den snart att visa sig som en själsfrände till denna Österns äldre ecclesia militans.

B.